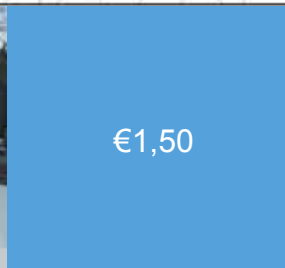
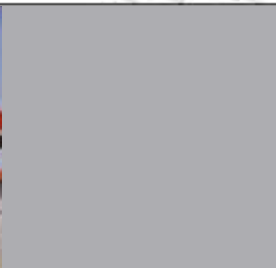

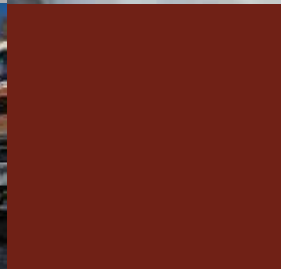
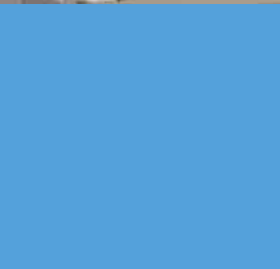
Rondje Oud West

Wandel/fietsroute Nijmegen-West

€1,50

Rondje Oud West

*Lengte:
2,5 km.*

*Start van de route:
Het Maasplein.*

Praktische informatie

Het Maasplein ligt ten westen van het station Nijmegen en is per bus goed te bereiken. Als u lijn 5 richting Beuningen neemt, moet u uitstappen bij de halte Kanaalstraat/Merwedestraat. Aan het eind van de Merwedestraat ligt het Maasplein aan uw rechterhand.

Inleiding

We staan bij Rondje Oud West stil bij het rijke verleden van het Waterkwartier, vanaf het Romeinse erfgoed tot de 19e en 20e eeuwse bebouwing. Het initiatief voor het maken van deze route kwam vanuit de wijk zelf. Zo'n initiatief dient beloond te worden. Als over enkele jaren Koers West van start gaat en de bedrijven aan de Waal plaatsmaken voor woningbouw van het Waalfront, kunnen nieuwe archeologische inzichten een herziening van Rondje Oud West noodzakelijk maken. Maar dat zien we tegen die tijd wel weer.

De geschiedenis van het Waterkwartier begint al in de Bronstijd, meer dan 3000 jaar geleden. Aan de Waal vonden archeologen stenen bijlen die wijzen op een cultusplaats uit die tijd. Toen de Romeinen in onze omgeving neerstreken, vlak voor het begin van de jaartelling, lieten ze het Waterkwartier in eerste instantie links liggen. Ze legden een legerkamp aan in het oosten en bouwden een nederzetting rond het Valkhof (Oppidum Batavorum). Nadat Oppidum Batavorum in 70 door brand werd verwoest, legden de Romeinen een nieuwe stad aan, middenin het latere Waterkwartier. Rond het jaar 100 schonk keizer Traianus de stad officiële stadsrechten. Als cadeautje gaf Traianus de stad ook zijn familienaam (Ulpus) mee. Voluit heette de stad Ulpia Noviomagus Batavorum.

Rond 180 woedde er een stevige stadsbrand, waar de stad niet volledig van kon herstellen. Een eeuw later stonden de Germanen voor de poorten. De bewoners zochten hun heil elders en de stad werd verlaten. Ulpia Noviomagus verviel langzaam tot een ruïneveld. Middeleeuwse Nijmegenaren gebruikten het Romeinse bouwmateriaal om er in de 11e eeuw de eerste stenen kerken en huizen mee te bouwen.

Het kale gebied ten westen van Nijmegen heette toen Winseling en Lennepekamer. In de 17e eeuw wakkerde de belangstelling voor het Romeinse verleden aan en werden op de Winseling talloze vondsten gedaan, verzameld door de predikantenfamilie Smetius. Dat weerhield het stadsbestuur er overigens niet van om nog in 1665 zo'n 200 ton tufsteen op te laten graven om te vermalen tot cement.

Al die tijd is het Waterkwartier onbewoond gebleven. Het terrein lag in het schootsveld van de vesting Nijmegen en mocht daarom niet worden bebouwd. Pas na de opheffing van de vestingstatus in 1874 rukte de bebouwing op. De eerste bewoners waren rijke Nijmegenaren die de overvolle, stinkende stad ontvluchtten. Tegelijk lokten de haven en het spoor enkele grote fabrieken naar de Waaloever. Voor de daar werkzame arbeiders en hun families werden woningen gebouwd, waar onder de eerste sociale woningbouw van Nijmegen. Zo verrees het Waterkwartier, een gevarieerde wijk met herenhuizen, fabrieken en arbeiderswoningen.

De oude stoomzagerij aan de Waalbandijk, rond 1870 (afbeelding Regionaal Archief Nijmegen).

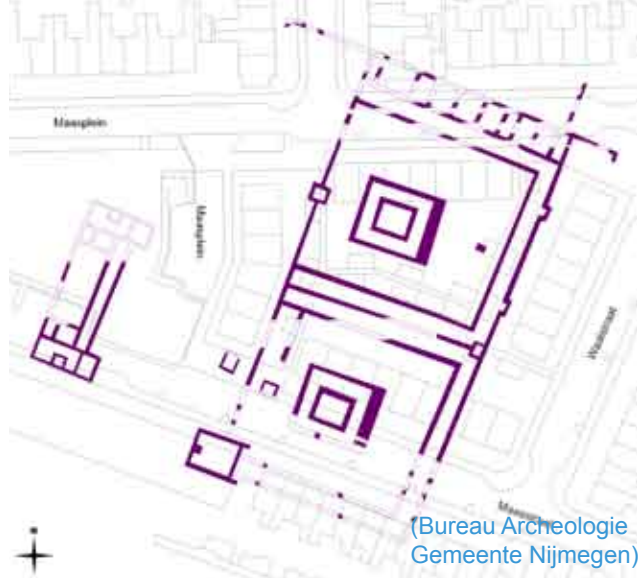
1 Maasplein

U staat hier binnen de muren van de Romeinse stad. Op het Maasplein kijkt u oostwaarts naar de achterkant van twee tempels. Een van de tempels was gewijd aan Fortuna, waar veelal de vrouwen hun offers brachten, de andere aan Mercurius. Beiden goden staan voor voorspoed en welvaart (Fortuna was godin van welzijn en voorspoed, Mercurius god van de handel). Offerplechtigheden in tempels werden meestal betaald door mensen die de goden wilden bedanken. Dat kon in de vorm van een wijgeschenk, zoals stenen altaren en bronzen beeldjes, of door het offeren van voedsel. Op de tempels aan het Maasplein werden naast dieren als hanen, schapen, geiten en vissen ook dadels, vijgen en pijnboompitten geofferd. Een deel daarvan werd tijdens rituele maaltijden genuttigd. Waarschijnlijk zijn de tempels bij de grote stadsbrand in 180 na Christus verloren gegaan en niet meer herbouwd. De contouren van de tempels zijn aangegeven in de bestrating. Op het Maasplein zelf ziet u de omtrekken van een villa, waar mogelijk een belangrijk (Bataafs?) lid van het stadsbestuur woonde. Ook is een trappartij van een van de tempels gereconstrueerd. Bovenop de trappartij is een bronzen plaquette aangebracht waarin u beide tempels kunt herkennen. Er staat bovendien nog een informatiebord met een tijdvenster. Als u daar doorheen kijkt, ziet u de tempel van Mercurius op de plaats waar hij ooit heeft gestaan.

[Het Maasplein met daarop een reconstructie van de marmeren treden van de tempel.](#)

Loop via de zuidkant van het plein (de kant waar de flat Mercurius staat) in de richting van de binnenstad naar de Maasstraat (2).

2 Tempel van Fortuna

Ter hoogte van de huisnummers 24-28 ligt de fundering van de tempel van Fortuna nog altijd onder de straat en de woningen. De funderingen zijn na de opgravingen weer toegedekt. In de bestrating zijn de contouren ervan weer gegeven met behulp van betonsteen. De twee tempels zijn van het zogeheten Gallo-Romeinse type. Achterin het centrale, vierkante gedeelte stond een groot godenbeeld. U kunt precies op de plek gaan staan. Rond het centrale gedeelte lag een soort portiek, een lage zuilengang.

Reconstructie van de tempel (illustratie Paul Maas & Eric van Rootselaar).

De Maasstraat gaat over in Verax. 1e straat links (Flavus). Links aanhouden (3).

3 Flavus

Dit buurtje is gebouwd rond de prachtige villa van de eigenaar van het voormalige houtbedrijf Key. De villa is gebouwd rond 1900 en heeft veel Art Deco elementen. De naam van het plein verwijst - net als Verax en Victor - naar beroemde Bataven. Ook in dit gebied zijn interessante Romeinse vondsten gedaan. Er lag een soort ambachtswijk waar timmerlieden en schoenmakers woonden. Klinkers in de bestrating geven de plek aan van Romeinse bebouwing met huizen en kleine winkeltjes. Op beide hoeken van de Weurtseweg ziet u flats die vernoemd zijn naar Romeinse keizers.

Linksaf (Weurtseweg), Ga linksaf de Kanaalstraat in. Daarna meteen weer linksaf (Waalstraat) (4).

TRAIANUS

4 Winkeltjes

Op de hoek van de Waalstraat en de IJsselstraat ziet u wederom gebouwen aangegeven in de bestrating. Het gaat hier mogelijk om winkeltjes die naast de tempel lagen. In die winkeltjes kon je offergaven kopen. Mogelijk werden hier ook paarden verhandeld. De Bataven waren uitstekende ruiters en fokten paarden op grote schaal. Na de stadsbrand van 180 zijn de tempels en winkeltjes niet meer herbouwd. In de buurt vestigden zich ambachtlieden zoals pottenbakkers en slaggers. Afvalkuilen met duizenden kapotgeslagen botten en hoornpitten wijzen op grootschalige slachterijen voor de verwerking van vlees, huiden, hoorn, been, mergolie, beenderlijm en vet.

Ga rechtsaf de IJsselstraat in (5).

Ga rechtsaf, de Merwedestraat in (6).

5 Tempel van Mercurius

Onder de woningen met nummers 9-13 liggen de funderingen van de tempel van Mercurius.

6 Vooroorlogse woningen

U loopt door een karakteristieke, vooroorlogse straat uit de jaren twintig waarvan de woningen inmiddels een beschermde status hebben. Als u goed kijkt, ziet u dat de huizen allemaal verschillende dakconstructies en siermetselwerk aan de gevels hebben. Die variatie maakt de wijk uniek.

Rechtdoor, steek de Kanaalstraat over, onder het Amstel-poortje door (7).

7 Amstelplein

Let bij de onderdoorgang van het Amstelpoortje op de originele houten plafondconstructie. U komt uit op het Anton Pieck-achtige Amstelplein. Ook hier hebben alle woningen verschillende dakconstructies en siermetselwerk. Bij de bouw ervan hadden de huizen nog geen douchegelegenheid. Voor de hygiëne was men aangewezen op het - inmiddels afgebroken - badhuis aan het Maasplein. Nog steeds hebben niet alle woningen een badkamer en ook ontberen sommige een CV installatie. De gebrekkige voorzieningen en staat van onderhoud waren in 1989 voor de woningbouwvereniging aanleiding om te besluiten de hele wijk te slopen. Dat was tegen het zere been van de buurtbewoners, die een bewonersgroep oprichtten om op te komen voor de belangen van de wijk. Uit een enquête bleek dat 95% van de bewoners hun huizen wilden behouden. Dat was het startsein voor een lang, deels juridisch gevecht om de sloop van de huizen tegen te gaan. Volgens de verhuurder was renovatie veel te duur, maar hun rapport bleek niet geschreven te zijn door een neutraal persoon. Daarom heeft de bewonersgroep zelf een haalbaarheidsonderzoek uit laten voeren. Het bleek wel degelijk mogelijk om de woningen te renoveren in plaats van te slopen. Uiteindelijk kregen de bewoners het voor elkaar dat 114 van de 161 woningen in 1992 werd opgeknapt. In 2005 heeft de gemeente een verstandig besluit genomen om de vooroorlogse woningen een beschermde status te geven vanwege hun gevarieerde architectuur. Op deze manier wordt er toch een stuk historie voor het nageslacht van Nijmegen behouden.

Ga de hoek om, einde van de weg rechtsaf (Waterstraat). Doorlopen tot aan de Weurtseweg (8).

8

Eerste sociale woningbouw

In 1901 nam de Nederlandse regering de Woningwet aan, met als doel om sociale woningbouw te stimuleren. De eerste 40 woningwetwoningen van Nijmegen verzezen in 1910, hier aan de Weurtseweg. U ziet deze karakteristieke woningen zowel links als rechts van de weg. Ze zijn gebouwd voor arbeiders die in de nabije industrie werkten. Naar huidige maatstaven zijn ze eigenlijk te klein. De woningen vallen op door hun speklagen in geel metselwerk, hoge en smalle gevelopeningen, metselmozaïek langs de dakranden, verschillende dakconstructies en smeedijzeren hekwerken in de tuinen. Ook hier heeft een zware strijd plaatsgevonden om de woningen voor het nageslacht te bewaren. De woningen zijn in de jaren '90 zowel aan de binnenkant als aan de buitenkant gerenoveerd en vallen sinds het jaar 2005 onder het beschermd stadsbeeld Waterkwartier.

Eerste sociale woningbouw van Nijmegen met karakteristieke gele speklagen en gietijzeren tuinhekjes.

De Weurtseweg oversteken, rechtsaf en meteen weer linksaf (Dijkstraat). Helemaal uitlopen tot aan de Waalbandijk (9).

De Weurtseweg in 1985 (afbeelding Regionaal Archief Nijmegen).

9

Nog een tempel?

U loopt hier feitelijk door het hart van de Romeinse stad Ulpia Noviomagus. Op het terrein links heeft archeoloog Reuvens in 1834, in de schaduw van het zojuist aangelegde Fort Krayenhoff, de resten van een groot gebouw gevonden, mogelijk een tempel. Tijdens het graven van de grachten rond het fort en het verlagen van de weide staken er kennelijk nog enkele Romeinse muren boven de grond uit. Generaal Krayenhoff (we komen hem straks nog tegen) liet persoonlijk vele brokken ervan weghakken, in de veronderstelling dat het rots was.

De 38 eengezinswoningen in dit wijkje staan overigens op de nominatie om gesloopt te worden. Ze moeten wijken voor het nieuwe Waalfront.

Loop de heuvel omhoog, de Waalbandijk op (10).

Altaarsteen van een Romeinse godin, waarschijnlijk Fortuna, gevonden in 1834.

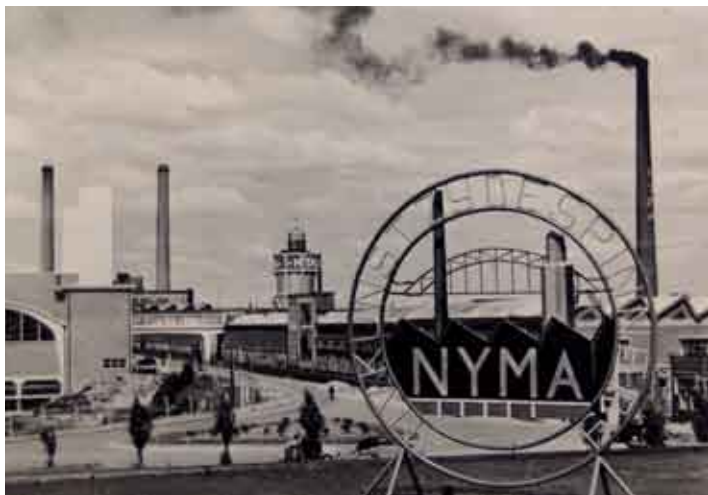

10 Waalbandijk

Al deze bedrijven zullen in de komende jaren plaats maken voor woningbouw. Dat zal spannend worden, want onder de metersdikke ophoging liggen nog resten van veel oudere gebouwen. Als u richting Waal kijkt, ziet u links de plek van Fort Krayenhoff, aangelegd in 1824-1831. Het fort heeft nooit in actie hoeven komen en is in 1914 afgebroken. Alleen vanaf de Waal zijn nog muren te zien van het oude fort. Met Koers West zullen de contouren van het gebouw weer terugkeren.

Onder de gebouwen aan uw rechterhand, de Honig, liggen de overblijfselen van het grote openbare badhuis (thermen) van Ulpia Noviomagus, kort voor het jaar 100 gebouwd door soldaten van het Tiende Legioen. Inwoners van de stad kwamen er niet alleen voor hun persoonlijke hygiëne, maar ook om te sporten en vooral om anderen te ontmoeten. Het badgebouw kende een koudwater-, lauwwater- en warmwaterbad en werd verwarmd door een hypocaustum: vanuit een stookruimte werd hete lucht onder de vloer geblazen. Vervolgens steeg de hete lucht door gedeeltelijk holle muren omhoog. Het badwater zelf werd verwarmd door een boiler in de ruimte naast het warmwaterbad. Het complex werd rond 180 door de stadsbrand verwoest. Merk overigens op dat de Romeinse gebouwen die hier vlak aan de Waal te vinden zijn, vroeger bijna in het midden van Ulpia Noviomagus lagen. In de loop van de eeuwen heeft de Waal een groot deel van de Romeinse stad weggespoeld.

De voormalige kunstzijdespinnerij Nyma, even verderop aan de Waal. De watertoren en het gebouw links bestaan nog steeds (afbeelding Regionaal Archief Nijmegen).

Loop via het zandpaadje rechts van het spoor langs het Honig-gebouw in de richting van de binnenstad. Sla bij de asfaltweg (Havenweg) linksaf en loop 20 meter door naar de rand van de haven (11).

LET OP: Als u wat slechter ter been bent, ga dan van punt 10 terug de Waalbandijk af, sla linksaf (Lijnbaanstraat), volg de bochten rechts en links, sla bij de voorrangsweg linksaf (Havenweg), de dijk omhoog en doorlopen tot de rand van de haven. U komt hier op hetzelfde punt uit.

11

Waalhaven

Hier ziet u de Nieuwe Haven, gegraven in 1855 ter vervanging van de Oude Haven binnen de stadsmuren. De haven trok allerlei bedrijvigheid aan, zoals het slachthuis, de Nyma, de elektriciteitscentrale, ijzergieterijen en niet te vergeten soepgigant Honig. Bewoners van het Waterkwartier grapt dat je 's morgens aan de kleur van de kozijnen kon zien welke soep er 's nachts was gekookt: waren de kozijnen geel, dan was het kippensoep, waren ze rood dan was het tomatensoep.

De nieuwe Haven op een ingekleurde ansichtkaart uit 1900 (afbeelding Regionaal Archief Nijmegen).

Nijmegen

Haven met Slachthuis

Volg het pad over de dijk, in de richting van de flat. Blijf op de dijk (12).

Volg het pad schuin rechts naar beneden. Beneden aangekomen (Lijnbaanstraat) met de bocht mee, rechtsaf totaan de kruising met de grote weg (Weurtseweg) (13).

Ga linksaf, ter hoogte van de flats oversteken naar het driehoekige parkje, het Krayenhoffpark (14).

12

Lijnbaan

Rechts van deze dijk ligt de Lijnbaanstraat. Deze herinnert aan middeleeuwse tijden, toen hier het touwslagerskwartier van Nijmegen lag. Op de 'lijnbanen' werden dikke kabels voor de scheepsbouw gedraaid. Nog steeds liggen hier bedrijven: misschien niet het mooiste stukje Nijmegen, maar het volgt wel een eeuwenoude traditie.

13

Eerste stadsuitbreiding

Op dit gedeelte van de Weurtseweg, dichtbij het centrum, ziet u wat grotere herenhuizen staan. Dit zijn woningen van de eerste stadsuitbreiding, gebouwd kort na de afbraak van de Nijmeegse stadsmuren rond 1880. Zoals u ziet, waren de eerste bewoners van het Waterkwartier rijke Nijmegenaren die de drukte en het lawaai van de stad wilden ontvluchten. Let ook even op het smeedijzeren hekwerk, rechts op de hoek van de Weurtseweg en de Lijnbaanstraat. Links, verderop aan de Weurtseweg, ziet u het witte pand van de voormalige Batava-fabriek, één van de eerste fabrieken in de wijk. In 1881 startte de ex-militair Van Seters de productie van kunstboter (margarine). De Batava sloot zijn deuren in 1974.

14

Krayenhoffpark

Cornelis Krayenhoff (1758-1840) was een Nijmegenaar die het in zijn carrière heeft geschopt tot Minister van Oorlog. Als landelijk vestingbouwer was hij verantwoordelijk voor de aanleg van veel forten, onder andere het naar hem genoemde Fort Krayenhoff. Na zijn dood in 1840 werd hij begraven in de kelder van datzelfde fort. Koning Willem II liet er een grafsteen op plaatsen. Na de afbraak van het fort in 1914 werden de stoffelijke resten van Krayenhoff overgebracht naar begraafplaats Rustoord. De grafsteen verhuisde naar het naburige parkje, dat werd omgedoopt tot Krayenhoffpark. De zerk ligt er nog steeds, als een curieus aandenken aan een van Nijmeegs beroemdste zonen. De voormalige Batavafabriek houdt de wacht.

Loop door het parkje - rechts aanhouden - naar het kruispunt van de Voorstadslaan. Steek rechtsaf de straat over. Als u nu een kwartslag draait, kijkt u in de richting van de Krayenhofflaan (15).

15

Begraafplaatsen

Van het graf van Krayenhoff is het een klein stap naar de grafcultuur van de Romeinen. We staan hier net buiten de stad Ulpia Noviomagus. De Romeinen begroeven hun doden buiten de stad, liefst langs de grote uitvalswegen. In de omgeving van de Krayenhofflaan lag een enorm grafveld met naar schatting 12.500 graven. De doden werden eerst gecremeerd, de resten werden in een urn of in een zakje van stof gedaan en dan begraven. Ook kregen de overledenen voedsel en gebruiksvoorwerpen mee. Veel van deze graven zijn geplunderd door grafrovers.

'Opgraving' in het grafveld van Ulpia Noviomagus door schatzoekers in 1906 (afbeelding Museum Het Valkhof).

Loop verder door de Voorstadslaan, eerste straat rechts (Biezenstraat), doorlopen tot hoek Bronsgeeststraat (16).

Uitzonderlijk rijke vondsten uit één graf, gevonden in de buurt van de Krayenhofflaan (afbeelding Museum Het Valkhof).

Loop verder over de Biezenstraat, eerste straat rechtsaf (Victor) (17).

Ga linksaf (Verax, gaat over in Maasstraat) richting het Maasplein.

16

Muur en gracht

Op de hoek met de Bronsgeeststraat kunt u zien waar de stad Ulpia Noviomagus heeft gelegen. De oostelijke muur van de stad lag in de achtertuin van de huizenrij aan de rechterkant van de Bronsgeeststraat. In het plaveisel van de straat ziet u blauwe, golvende banen: deze geven de locatie aan van de zuidelijke muur met gracht. De stenen muur is gebouwd tijdens de regeerperiode van keizer Marcus Aurelius (161-180), waarschijnlijk vanwege de dreigende invallen van de Germanen. Tegen de binnenkant van de muur was een aarden wal opgeworpen, aan de buitenzijde was een brede, droge gracht gegraven. Merk overigens ook hier de prachtige architectuur op uit het begin van de twintigste eeuw.

17

Muur en gracht

Ook hier we zien ter hoogte van huisnummer 8 een golvend patroon in de bestrating waar de zuidelijke stadsgracht heeft gelegen.

We zijn hier aan het einde gekomen van de Romeinse en vooroorlogse wandeling. We hopen dat u een indruk heeft gekregen van de rijke geschiedenis van het Waterkwartier.

Colofon

Uitgave: Gemeente Nijmegen
Samenstelling: Ger Hesseling
Redactie: Paul van der Heijden

Met dank aan:
Jan Groos, Stichting Toekomst Oud West
Katja Zee, Bureau Archeologie Gemeente Nijmegen

Afbeeldingen: Gemeente Nijmegen (Bureau Archeologie, Afdeling Stadsontwikkeling), Regionaal Archief Nijmegen, Paul Maas & Eric van Rootselaar, Museum Het Valkhof.

Druk: XXI Press
Tweede druk, januari 2007

Zie ook:
www.stouw.nl
www.nijmegen.nl/archeologie
www.historischeroutes.nl

